Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Jysk til rejsebrug

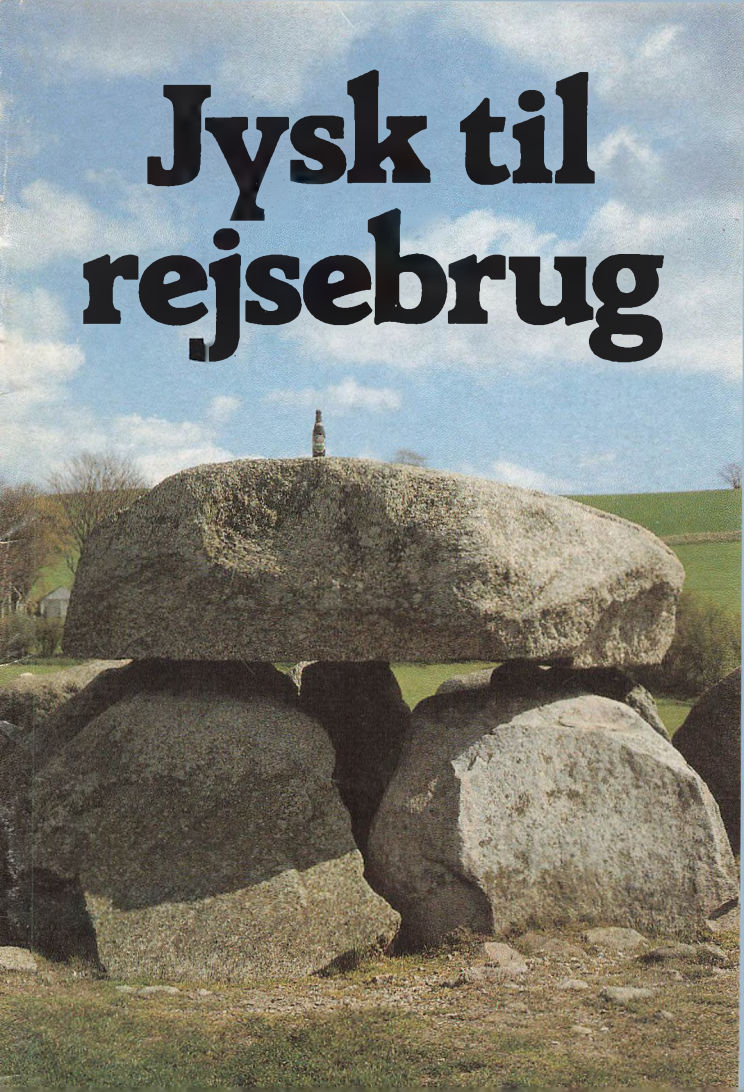

Jylland og jyderne

Jylland er et stort land – væsentlig større end mange stater i verden. Det har en vis tilknytning til Danmark, som det er adskilt fra af en blanding af sindelag, sprog og Lillebælt.

Jylland har – foruden jyder – et utal af andre seværdigheder. Det er ubegribeligt, at nogle foretrækker at rejse til Bali og Bermuda, sålænge de ikke har oplevet Bælum og Bøvling.

Jylland har et afvekslende landskab og et behageligt klima. Man er fri for den ulidelige varme sydpå, og man slipper også for den bidende kulde nordfra. Som regel da.

Med en kystlinie på 3.660 km er det klart, at mange er interesseret i at fiske, hvilket EF-kommissionen da også lejlighedsvis giver tilladelse til. De jyder, der arbejder til lands, får af samme forstående kommision penge for at holde produktionen i ave.

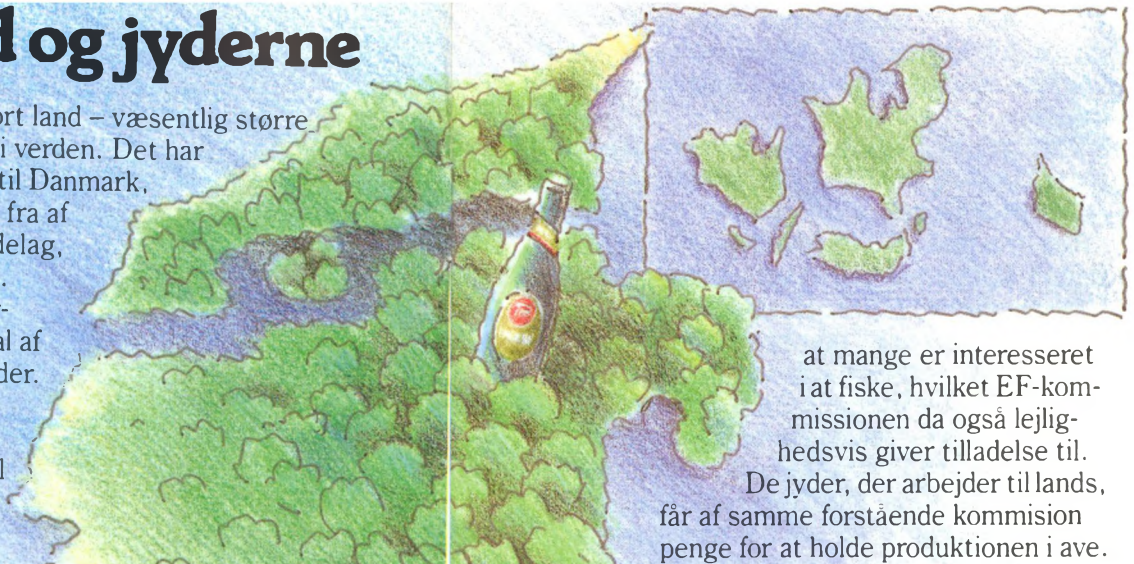

Geografi og historie

Den jyske højderyg fra Bovbjerg til Padborg deler Jylland i to halvdele. Det kan mærkes på vejret og på skik og brug.

Vendsyssel – Den Nørrejyske Ø eller kalotten nord for Limfjorden – er noget helt for sig. Befolkningen, der kalder sig vendelboer,

var oprindeligt vandaler, som drog sydpå og grundlagde Vandalusien, der blev til Andalusien. Det blev senere hjemsted for skatteforfulgte danskere.

Heldigvis har vi beholdt en del vendelboere som f.eks. Skipper Klement, Niels Hausgaard og Michael Ancher.

Fra Himmerland drog et andet folk sydpå. De kaldtes kimbrerne og var nogle af de første vintersportsfolk. De rutschede på deres skjolde ned ad Alperne og fik derefter tørre tærsk af romerne, som dengang ikke var særlig turistmindede.

Det er også en kendsgerning, at nogle af jyderne drog vestpå. De klarede sig fint i det amerikanske – bl.a. fordi begge folkeslag delte den runde udtale af „w". Nogle sprogforskere har endda en teori om, at amerikansk i virkeligheden er jysk med accent.

Jysk nationalkarakter

Den samlede befolkning i Hovedlandet kaldes jyder. Men der er både varme jyder, kronjyder, uldjyder, øljyder o.s.v. En skawbo, en molbo og

en fannik er som tre forskellige folkeslag. Ja, den nordlige befolkning på Fanø er mere forskellig fra den sydlige, end sjællandere er fra fynboer.

For dem alle gælder, at de er „lune jyder". De er også stærke og seje – ikke til at slå ud. „Goer ed op, å goer ed nier, åller do fåtawt ham sier".

Det jyske lune er meget stilfærdigt og bygger ofte på underdrivelser, hvilket redder dem ud af mange uheldige situationer. De er samtidig et stout folkefærd, og kender udmærket deres værd – men skilter aldrig med det.

Jyder er ofte skeptiske over for autoriteter = „di towli' kjøwenhavner". Hvis man optræder overlegent, skal jyden hurtigt få „æ møjgrew under jen".

Til gengæld er de gæstfri, og byder gerne på en jysk øl, kaffe eller „en bette dram". Skulle de glemme det, kan værten risikere følgende afskedssalut: „Jamen så fåwal da, å tak for idaw... Vi spildt da ett nier a wos!"

Mad og drikke

Jyder elsker god mad og deler den gerne med andre.

Af særlige specialiteter bør fremhæves: Pjaltesuppe, pærevælling, ruskomsnusk, bakskuld, røget helt, rulleplukkefink, ringridderpølser, sprut bakkelse og honningkager. Der findes også mange dejlige oste fra kalkminerne, og glem ikke en skimmel fra Hjallerup.

Som aperitif får man som regel en bjesk (bitter), som kan være maløwt (malurt), fut (enebær i snaps), swotbær (rævling), frytler eller Jomfru Marias' Sengehalm.

Til middagen drikker man mest jysk øl, som er Jyllands – og dermed verdens – bedste. Bagefter nyder man „en bette swot", som er stærk kaffe med brændevin... eller omvendt.

Sproget

Det jyske sprog kan være svært at forstå. Selv for jyder – af og til (affentow). Jylland har ligesom Indien utallige dialekter. Jeg har efter mange rejser og dybtgående undersøgelser valgt den dialekt, som tales i og omkring Lille Kvabbelse.

Iøvrigt er jyderne blevet dygtige til fremmede sprog. I syd forstår man tysk. I nord kan man klare sig med norsk og svensk. Omkring Aalborg, Rebild og Rold forstår mange amerikansk. Og takket være rigs-fællesskabet er de vigtigste meddelelser skrevet på dansk på offentlige steder, såsom posthuse, apoteker og politistationer. De fleste jyske film er synkroniserede.

Jysk for begyndere

Jyder er hverken et folk af mange ord eller store armbevægelser. Man kan heller ikke umiddelbart se, hvad de mener, blot ved at betragte deres ansigtsudtryk.

Hvor en tilrejsende let kan falde i svime over den jyske natur, og udbrede sig i timevis om de jyske specialiteter, vil en jyde normalt kunne

sammenfatte sin begejstring i få ord, som f.eks. „Det æ ett så ring". Men så er jyden også helt oppe i skyerne.

Jyderne er meget afslappede og uformelle i deres omgangsform. De siger stort set du til alle. Men „en ka jo wær so ring, te at jen sejjer De".

Når man skal spørge en herreekviperingshandler, om han har et godt tilbud på benklæder, siger man blot: „Æ di bowser sunken". Og ser man en dejlig pige, er det ikke en laber larve, men „en stø bown piig".

Jyder er meget vejrbevidste, og anvender gerne verdenshjørnerne i stedet for højre og venstre, bagom, foran og deslige. Således kan man høre en frisør sige „Ska do ha di hoer skjelt te øster hæ te wejster?".

Som ikke-jyde må man være på vagt for ikke at misforstå. Hører man en jyde sige „A field øwwer en stripper", er det rart at vide, at en stripper er en spand.

I sproget indgår mange vokaler. Men det er også lettere at sige: „A æ u o æ ø i æ å æ a" end „Jeg er ude på øen i åen, er jeg".

Men når alt kommer til alt, er der dog alligevel mange ting, der binder os sammen, og glem aldrig, at den jyske nationalsang er skrevet af en fynbo, der boede i København.

Jysk for viderekomne

I dele af Jylland vil man normalt kunne gøre sig forståelig ved brug af almindelig københavnsk TV-dansk, men uden for de store byer, kan det være nødvendigt med en ordliste, som også er nyttig for dem, der vil studere den omfattende jyske litteratur.

A	jeg
allat	parat
aller	alvor
affentow	engang imellem
atter	efter
awl	jeg vil
awten	aften
Bej	bid
beløwen	begavet
bette	lille
bjeen	ben
bjeentøw	bentøj
bjesk	mavebitter
blywiw	blive
bløw	blev
bløwwen	blevet
blåå	blade
bojel	bryllup, gilde
bommesier	landlige trusser
bowser	benklæder
brennmen	akvavit
brikker	øjne
buer	bord
bysselow	seng
bøen	børn
bøj	by
bøjen	indbudt
båeg	bage
båen	barn
Dar	dør
dawwer	morgenmad
daw-daw	god dag
die	dér
diefå	derfor
dje	deres
djønne	dyner
do	du/De
drywdawstid	kl. 15
dååns	danse

Edelswor	mad
en	man
endlemol	netop
ett	ikke
Farre	færdig
fjol	violin
formedde	formiddag
forhwingel	rundtosset
foltevas	fremad (vorwärts)
fowwl	fugl
frammers	køkken
fåe	far
fånøwet	fornøjet
fåtawt	fortabt
fåwal	farvel
Gjaan (el. gjar)	gerne
gjø, gjurd,	gør, gjorde,
hå gjoer	har gjort
glee sæ	glæde sig
goer, gjek,	går, gik
hå gawn	er gået
grunker	penge
gråen	en smule
gywt	gift
Haw	hav
haww	have
hejgut (spel hejgut)	ta' gas på
hie	hede
hoer	hår
howorm-slawn	bidt af af hugorm
howwe	huske
huesbinder	tekstil-fabrikant
huesse	strømper
hummel i æ ør	kæp i øret
huws	hus
hwa	hvabehar
hwerjen	alle
hwilter	hvornår
hwipgal	impulsiv
hyw	høj, kæmpehøj
hywl	hjul
hæ	eller
hæjsen	ellers
hææst	hest
høweder	kreaturer
hå, hååd,	har, havde,
hå hat	har haft
Ihwa	uanset hvad
ilaw	da, dengang
iløwle	alligevel, ind imellem
iwessomda	af og til
Jen	en
jengong	engang
jenn	ensom, alene
jet	et
jewwer	ivrig, hurtig

Kallepros	kæphøj
karenme	minsandten
kaskisæ	måske
kjælle	ustyrlig
kjærk	kirke
kjærrgoer	kirkegård
kjørmes	kyndelmisse (2/2)
kjøv	købe
klaww	klage
klukker	øjne
klæjjmon	klæder, tøj
knæjt	dreng
knøw	fyr, lille ven
kok	hane
kons	kun
koltrings-	teenager
knæjt	(dreng)
kowte	kry
kuw	ko
kyw	ked af det
kwæld-	
nætterstid	kl. 21
Law	mens
liem	kost
lisse soer	hvert øjeblik
lot	lukket
lowt	loft
lyw	liv
lyww	bluse
løjt	lugt
lørda-sønde	weekend
løøs	læse
løww	leve
løwwend	levende
lå	lagde
låå	lade
Mejje	kl. 12
mie	mere
missen	minsandten
mue	mor
muen	morgen
mæjet	straks
mærkend	marked
møj	meget
møj møj	meget skidt
Naple	knap (nok)
nevren	skvadren
næjjs	næse
nærensti	nu da
nætter	aftensmad
nødde	nødig
nøj	noget
nøww	nøje
O	på
oel	ål
owwer	over
Piig	pige
pillikrat-	pattebarn,
værk	skvat
pløger	
(dawle	
pløger)	hverdagstøj
ponni	sysle med småting

prånger	forretnings-mand
pæsjaen	strygejern (pressejern)
Renlehjed	renlighed
riwelsbien	ribbensteg
ræd	bange
rædle	afskyelig
ree	rede (fuglerede)
ræjjn	regne
ræjjnskaw	regnskab
råe	rar
Sejje, såå,	siger, sagde
hå så	har sagt
sgi	sgu
sinde	stille, rolig
sitter, sat,	sidder, sad,
hå sått	har siddet
sjøen	syn
skanker	ben
skawn	radmager
skjeffel	skefuld
skjot	skjorte
skrald	abegilde
skrywwe,	skriver,
skrøw,	skrev,
hå skrøwn	har skrevet
skuel	skole
skumpi	skælm
skywt	skørt
skålder	skulder
skålm	skelne
slog	fidusmager
slytter	skurk
snåe	snart
speldos	ghetto-blaster
stjennbro	stenbro
stjern	pande
stoww	stue
stripper	spand
strående	strand
stue	stor
suel	sol
sunken	gået ned i pris
swot	sort
syg'huws	hospital
Taav	tabe
tebååg	tilbage
tefars	på færde
tho	fordi
THOR	THOR
tilme	pålæg
tindt	tjente
tolle	skikkelig
towwle	skør
tratte	senil
trower,	tror,
troww	troede
twæring	kværulant
tylle	drikke
tys, tøgges,	synes,
tøws	mener
tys om	holder af
tøtt	syntes
tændt	tænkte

Uer	ord
unnen	frokost
Vinne	vindue
vuen	vogn, bil
væjjele	vejrlig, vejr
værrm	varme
væsegued wan	værsgo
(hå wan)	været
wejster	vest
wo	vores
wost	ost
wot (el. wan)	
(hå wot)	været

Ywesteblek	øjeblik
ywl	jul
ywn	øjne
Æ	bestemt
(æ kat, (æ huws osv)	artikel
æsle te	pukle
Ølkowws	ølkrus
øwwe	over
øwwedjøn	overdyne
Ålde	aldrig
åån	arne, pejs

Go Fornywls

Jyske seværdigheder

Det ville tage ca. 75 år, hvis man skulle se hele Jylland, og da de færreste mennesker har så lang ferie, har jeg beklageligvis måttet springe en del over.

På Jylland's øverste top kan man være på den høje gren, hvis den er der. Det er her, verdenshavene mødes, og her kan man fra Sandormen se gravmælet over Drachmann, som Shu-bi-dua har frisket op med nye moderne toner.

På Skagen museet hænger, hvad der endnu ikke er solgt på auktion i London; og i havnen med Bindesbølls røde huse kan man høre Dissing og De Gyldne Løver, mens man forlyster sig med lune fiskefrikadeller og jyske pilsnere.

På denne pittoreske nørrejyske ø, hvor klitterne vandrer, og hvor Bjeskens Hovedstad Hjørring giver ly for muntre sommerrevyer, trives natur og kultur side om side.

På Nordsømuseet i Hirtshals kan man se kulmuler, knurhaner og ålekvabber, som de nærliggende kroer serverer med persille, smørsovs, reven peberrod – og øl.

Limfjorden var engang hjemsted for Hans Kirks fiskere og Karen Blixens østers. I dag kører man igennem en tunnel til Budolfi Kirke og Jomfru Ane Gade med de mange berømte spisesteder.

Allerede H.C. Andersen var bekymret for hedens fremtid; men i Hjerl har man indhegnet den, så man både kan bevare den og tage entré. I sommermånederne optræder folkeskolelærere og fritidspædagoger som tækkemænd, rebslagere og tørvetrillere, for at turisterne kan se, hvordan jyderne levede i gamle dage.

På vejen sydpå kan man se mange spændende kæmpehøje, kalkmalerier, diskoteker o.lign., men vi haster videre til Randers, hvor Niels Ebbesen vog den kullede greve og ændrede Danmarkshistorien. Han blev hyldet af hele lokalbefolkningen og stillet op foran rådhuset. Randers er iøvrigt kendt for sine landeveje, handsker, reb, piger og ikke mindst øl.

I Århus har de et nyt Musikhus og en gammel by.

Vi kommer nu til Mols med den berømte hovedstad Ebeltoft, hvis rådhus er så lille, at mange amerikanske turister har forsøgt at smugle det hjem i håndbagagen. I denne idylliske by, hvor folkepensionister stadig er klædt ud som vægtere med morgenstjerne og sangstemme, fortæller de morsomme molbohistorier, som endelig ikke må forveksles med århushistorier, da langt de fleste molbohistorier er opdigtede.

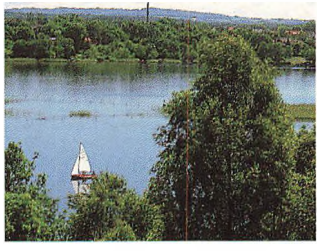

Midt i Jylland knejser Himmelbjerget. Husk, hvis De er i selskab med norske eller svejtsiske venner at bestige bjerget fra søsiden. I modsat fald kan De risikere, at de forventningsfulde gæster slet ikke lægger mærke til, at det er et bjerg. Men for at de ikke skal rejse skuffede hjem, kan De forære dem en

lille karakteristisk souvenir fra en af de mange kiosker, f.eks. en bjergbestigerstok eller en glaskugle med Silkeborgsøerne i snevejr. Eller naturligvis en jysk øl.

Jylland's ældste og eneste hjuldamper „Hjejlen" fragter Dem til Silkeborg, hvor De kan bese byens to berømte sønner, Tolderlundmanden og Asger Jorn.

Efter en gang stegte ål fortsætter turen til Hammerum Herred, hvor jævne uldkræmmere og hosebindere har kæmpet sig op til industrifyrster og kunstmæcener.

Øm Kloster er bestemt et besøg værd. Her dyrkes romerske paver og helbredende krydderurter. Luther idyl!

Bliver man overvældet af den megen kultur og føler trang til lidt afslappelse, – ja, måske en dans, så tag til Koldinghus, Sans Souci og Trædballe.

Herfra er der ikke langt til Jellinge, hvor Harald Blaatand gjorde jyderne kristne. Hans far, Gorm, som lagde grunden til det danske kongehus, ligger begravet under en kæmpe kæmpehøj, og det er en smuk tradition, at man vandrer op på toppen med en Thor.

Drager man vestpå, afløses heste, køer og får af løver og andre vilde dyr. Stedet kaldes Givskud. I umiddelbar nærhed ligger Legoland, som også byder på en eksotisk fauna – og det så det klodser. Men få skridt fra de brølende bavianer og hujende indianere er vi nået ud på heden og „slår lynt te en bejt", mens vi tænker på Blicher og hans kæltringe og tatere.

Næste stop er havet, hvor de sindige vestjyder hverken er værre eller bedre end os andre. De er også optaget af bingo og banko, lykkehjul og casino. De største spillefugle finder vi ved Tipperne.

Ribe har altid været et stort mål for turister. Man behøver blot at tænke på Dronning Dagmar, storkefamilierne og Carl Henning Pedersen.

Tværs over Sønderjylland møder vi refugier, højskoler og „heern-hyter", inden vi omsider når frem til Dybbøl, hvor møllen maler efter forgodtbefindende; og hvor man hvert år fejrer Danmark's største militære nederlag. Det råder vi bod på ved at tage med „Æ Spritter" over fjorden et par gange eller flere.

Der var meget endnu, vi burde nå, men her sætter vi grænsen. Med en jysk øl.

Ikke så ringe

Denne lille praktiske rejsefører er udgivet af Thor Bryggerierne, Randers – med velvillig fremmed bistand af Ulrich Ravnbøl, Virum.

